

«ANTIGONH»

(Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ, σελ. 75 - 77)

Jaqueline De Romilly

Η *Αντιγόνη* ιδιαίτερος αξίζει να μπει στην πρώτη γραμμή· το έργο είναι αντιπροσωπευτικό του τρόπου με τον οποίο ο Σοφοκλής δίνει σ' ένα θρύλο το τραγικό του νόημα. Η χρονολογική έκθεση δεν θα έπρεπε ν' αρχίσει απ' αυτή (εφόσον γράφτηκε το 442-1), γιατί ο *Αίας* και οι *Τραχίνιες* είναι φυσικά παλαιότερες, αλλά όπως η *Πολιτεία* του Πλάτωνα έτσι κι η *Αντιγόνη* προσφέρεται για μια άνετη ανάγνωση, ενώ τα άλλα έργα παρουσιάζουν εικόνα μειωμένη.

Η Αντιγόνη, παρά την ρητή διαταγή στη Θήβα, έθαψε τον αδελφό της Πολυνείκη, που σκοτώθηκε στην αδελφοκτόνο μονομαχία με τον Ετεοκλή· πρέπει να πληρώσει με τη ζωή της την πρωτοβουλία της. Αυτή είναι η βασική υπόθεση. Τώρα μπορούμε να εξάρουμε στο ύψος των γεγονότων μερικές ιδιόρρυθμες λεπτομέρειες, που φαίνονται επινοήσεις του Σοφοκλή. Η Αντιγόνη στο έργο δρα μόνη της χωρίς τη βοήθεια της αδελφής της· αυτός που την καταδιώκει είναι ο Κρέοντας, ο νέος βασιλιάς, κι όχι ο γιος του Ετεοκλή. Από τη μια πλευρά λοιπόν έχουμε μια μεμονωμένη πράξη κι από την άλλη μια τιμωρία, που στηρίζεται στην εξουσία. Απ' εδώ γεννώνται πολλές αντιθέσεις, που εξουσιάζουν όλο το έργο.

Οι αντιθέσεις αντιστοιχούν στις τέσσερις μεγάλες σκηνές του έργου : κάθε σκηνή αντιπαραβάλλει δύο πρόσωπα, κάθε σκηνή προσφέρει μιαν αντίθεση. Στην αρχή η Αντιγόνη εναντιώνεται κατά της αδελφής της Ισμήνης. Στο τέλος ο Κρέοντας τα βάζει με τον γιο του Αίμονα, έπειτα με τον μάντη Τειρεσία. Στο μέσο, στους στίχους 441 ως 525, βρίσκεται αντίθετος με την Αντιγόνη.

Υπάρχει λοιπόν μια κεντρική σύγκρουση, που εξουσιάζει το έργο —και για καθένα από τα δύο κύρια πρόσωπα μια ή δύο συγκρούσεις με άλλα πρόσωπα, που συμβάλλουν στον καθορισμό των ελατηρίων της δράσης τους.

Το ότι μάλιστα το έργο αρχίζει με τη συνομιλία των δύο αδελφών, που είναι τόσο διαφορετικές—η μια αφοσιωμένη στον νεκρό, θαρραλέα, αντιμετωπίζει τα πάντα, η άλλη δειλή, ανίκανη να επιχειρήσει κάτι που είναι ανέφικτο—αποτελεί εύρημα για όποιον θέλει να εξάρει τον ηρωισμό της Αντιγόνης. Η Αντιγόνη κάνει αυτό που η Ισμήνη δεν τολμά να κάνει. Το κάνει αδίστακτα· και ξέρει γιατί το κάνει.

Η Ισμήνη όμως διαφωνεί με την Αντιγόνη μόνο στη δυνατότητα να δράσει όπως αυτή θέλει· λέει αμυνόμενη : «εγώ δεν τα περιφρονώ, αισθάνομαι όμως ανίκανη να πράξω κάτι ενάντια στην θέληση των πολιτών». (*Αντιγόνη* 78-79): *ἐγώ μὲν οὐκ ἄτιμα ποιούμαι, τό δέ βία πολιτῶν δρᾶν ἔφυν ἀμήχανος*. Συντελεί στο να δείξει λοιπόν με την αντίθεση το θάρρος της Αντιγόνης, χωρίς να υπάρχει μεταξύ τους καμιά σύγκρουση αρχών αυτή η φιλονικία προορίζεται για τη σκηνή με τον Κρέοντα. Τότε ξεσπά η αντίθεση μεταξύ δύο κανόνων ζωής, δύο μορφών ιδανικών, δύο ειδών καθηκόντων.

Οι αρχές του Κρέοντα είναι γνωστές από τη στιγμή που εμφανίζεται· γιατί τα πρόσωπα του Σοφοκλή έχουν mania να εξωτερικεύονται, να λένε ποιοι είναι Οι κανόνες της διαγωγής τους : «Είναι ωστόσο δυνατό να γνωρίσει κανείς καλά την ψυχή, τα αισθήματα, τις αρχές ενός οποιουδήποτε ανθρώπου, αν αυτός ο άνθρωπος δεν φανεί ποιός είναι στην άσκηση της εξουσίας κυβερνώντας και υπαγορεύοντας τους νόμους. Έ λοιπόν, αυτή είναι η γνώμη μου» (*Αντιγόνη* 175 - 77) : *ἀμήχανον δέ παντός ἀνδρός ἐκμαθεῖν ψυχὴν τε καὶ φρόνημα καὶ γνώμην, πρὶν ἂν ἀρχαῖς τε καὶ*

νόμοισιν έντριβής φανή. Έτσι λοιπόν οι αρχές του Κρέοντα στρέφονται όλες γύρω από την πόλη και την αφοσίωση που αυτή απαιτεί: γι' αυτό απαγόρευσε να ταφεί ο Πολυνείκης, επειδή πολέμησε εναντίον της. Ως προς τις αρχές που εμπνέουν την Αντιγόνη είναι πολύ διαφορετικές. Σαν μοναδικούς της νόμους γνωρίζει τις υψηλές ηθικές αρχές, που έχουν εγγυητές τους θεούς· και στη διαταγή του Κρέοντα αντιτάσσει τη διαταγή του Δία : «Δεν φανταζόμουν ότι οι δικές σου απαγορεύσεις είναι αρκετά ισχυρές, για να επιτρέψουν σε ένα θνητό να παραβεί άλλους νόμους, άγραφους νόμους, ακλόνητους νόμους των θεών. Αυτοί δεν είναι ούτε σημερινοί ούτε χθεσινοί, άλλα αιώνιοι και κανείς δεν ξέρει πότε εμφανίστηκαν. Μπορώ λοιπόν να εκτεθώ στην εκδίκηση των θεών για παράβαση αυτών των νόμων από φόβο οποιουδήποτε;» (*Αντιγόνη* 453 - 60) : *οὐδέ σθένειν τοσοῦτον ὥομην τά σά κηρύγμαθ' ὥστ' ἄγραπτα κάσφαλῆ θεῶν νόμιμα δύνασθαι θνητόν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν. οὐ γάρ τι νῦν γε κάχθές, ἀλλ' αἰεὶ ποτέ ζῆ ταῦτα, κούδεις οἶδεν ἐξ ὄτου 'φάνη. τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον, ἀνδρός οὐδενός φρόνημα δεῖσασ', ἐν θεοῖσι την δίκην δώσειν.*

Ειπώθηκε πώς η σύγκρουση Αντιγόνης και Κρέοντα απεικονίζει τη σύγκρουση των οικογενειακών καθηκόντων προς το κρατικό δίκαιο. Είναι και δεν είναι αλήθεια· γιατί ο Κρέοντας, πού είναι αυταρχικός κι εγωιστής δεν ενεργεί για τα συμφέροντα του Κράτους—στο τέλος θα το παραδεχτεί. Η Αντιγόνη συνδυάζει στην απόφαση της οικογενειακή συναίσθηση με απλή ανθρωπιά και πολλή θρησκευτικότητα. Αλλά όλα αυτά τα ζεύγη καθηκόντων, οικογένεια και Κράτος, φιλανθρωπία και εξουσία, θρησκεία και σεβασμός των νόμων, σχηματίζουν τόσες συγκρούσεις όσες σε μερικές σκηνές ὀρθωσε ο Σοφοκλής ολοζώντανες μπροστά μας.

Στο υπόλοιπο έργο οι δύο σκηνές πού ακολουθούν, και στις όποιες ο Κρέοντας υποβάλλεται στα επιχειρήματα του γιου του Αίμονα, έπειτα στα επιχειρήματα του μάντη Τειρεσία, συνεχίζουν και μετά την αποχώρηση της ηρωίδας την ανάλυση των αρχών, οι όποιες συνηγορούν υπέρ αυτής. Ο Αίμονας αντιπροσωπεύει την ανθρώπινη φύση και λίγο την πολιτική έννοια· γιατί ο Αίμονας στηρίζεται στην κοινή γνώμη και ζητά από τον πατέρα του να μην είναι τόσο άτεγκτος, με το να μην ακούει καμιά γνώμη : «δεν τα λείει αυτά ο λαός της Θήβας—Η Θήβα έχει λοιπόν διαταγές να μου δώσει;—θέλεις λοιπόν να μιλάς μόνος σου και να μην σου απαντούν;» (*Αντιγόνη* 733 - 34 και 757): *οὐ φησί θήβης τῆσδ' ὀμόπτολις Λεῶς. — πόλις γάρ ἡμῖν ἀμέ χρή τάσσειν ἐρεῖ; — βούλη λέγειν τι καὶ λέγων μηδέν κλύειν;* Ο Τειρεσίας πάλι αντιπροσωπεύει τη θρησκεία· και εξαγγέλλει την οργή των θεών. Ο βασιλιάς ωστόσο εξοργίζεται· ως τώρα δείχτηκε τυραννικός· θα εξακολουθήσει να είναι άσεβης; υποχωρεί τέλος· αλλά υποχωρεί πολύ αργά. Η Αντιγόνη κι ο Αίμονας θα πεθάνουν, πριν μάθουν πώς θα ερχόταν να τους απελευθερώσει.

Σε κάθε μια από τις τέσσερις σκηνές τα πρόσωπα αντιμάχονται δύο-δύο, κάποτε σε ρωμαλέα και παλλόμενα χωρία, όπου εκδηλώνουν όλη τους την πίστη, έπειτα, πολύ συχνά, σε σύντομους και ηχηρούς διάλογους - κάθε στίχος άπαντα στον προηγούμενο - ώστε ή δριμύτητα των αντιθέσεων συμβάλλει στο να φωτίζει τις καταστάσεις και να δίνει στις διάφορες αποφάσεις ξεκάθαρες περιγραφές.

Όλο το έργο εκτυλίσσεται μέσα σ' αυτές τις αντιθέσεις, πού μοιάζουν με δοκιμασία ενός ηθικού ιδεώδους.

Από το άλλο μέρος ο χορός παρακολουθεί ανήσυχος αύτη τη ζωνρή συζήτηση, πού τον εκπλήσσει. Στην αρχή ψάλλει τον επινίκιο παιάνα. Όταν μαθαίνει πώς ο Πολυνείκης τάφηκε, υμνεί την εφευρετικότητα του ανθρώπου και τη δυστυχία, που συνεπάγεται η κακή χρήση της ανθρώπινης ευφυΐας. Ψάλλει την καταστροφή, όταν καταδικάζεται η Αντιγόνη, τον έρωτα, μετά τη σκηνή του Αίμονα, μνηστήρα της Αντιγόνης, τις μεγάλες μυθολογικές αντιξοότητες, όταν παίρνουν την Αντιγόνη. Όταν όλα φαίνονται να τακτοποιούνται, προσεύχεται στον Διόνυσο. Ο χορός στο εξής είναι απ' έξω, στο περιθώριο. Ολόκληρη η τραγωδία βρίσκεται στον διαπληκτισμό των προσώπων.

